

*Г. І. Карімов,
аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНУ

Визначено обставини щодо стимулювання інвестиційної діяльності в системі управління сталим просторовим розвитком. Вдосконалено напрямки взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами інвестиційної діяльності в регіоні.

The circumstances are certain in relation to stimulation of investment activity in the control system by steady spatial development. Directions of mutual relations are improved between subjects and objects of investment activity in a region.

Ключові слова: економічний потенціал, інвестиційна діяльність, конкурентоспроможність, напрям, просторовий розвиток, система управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На результати дослідження справили значний вплив фундаментальні роботи таких науковців, як: П. Бєленького, Ю. Білоконя, І. Бистрякова, Є. Бойка, Б. Буркинського, М. Габреля, В. Гейця, З. Герасимчук, М. Голубця, Л. Гринів, Б. Данилишина, М. Долішнього, В. Євдокименка, С. Злупка, В. Кравціва, Е. Лібанової, М. Мальського, А. Мельник, В. Мікловди, Н. Мікули, С. Ниммік, В. Нудельмана, В. Павлова, В. Пили, С. Пирожкова, С. Писаренко, Я. Побурка, Л. Семів, Д. Стеченка, О. Фурдичка, С. Харічкова, М. Чумаченка, Л. Шевчук.

ВСТУП

Виходячи з того, що Україна має унікальні стратегічне розташування, її національні інтереси у сфері досягнення перспектив сталого просторового розвитку є визначальними. Україна ідеологічно приєдналася до процесів його забезпечення. Їх успішне здійснення виступає умовою поліпшення якості життя населення як головного пріоритету реалізації національних інтересів країни. Курс України на інноваційну модель економічного зростання передбачає необхідність здійснення наукового обґрунтування проблем сталого просторового розвитку регіонів. Важливим засобом подолання регіональних відмінностей виступає стимулювання сталого просторового розвитку, яке покликане сприяти підвищенню конкурентоспроможності регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити обставини щодо стимулювання інвестиційної діяльності в системі управління сталим просторовим розвитком;

— вдосконалити напрямки взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами інвестиційної діяльності в регіоні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конкурентоспроможність конкретного об'єкта — це економічна категорія, що дає змогу оцінити місце цього об'єкта відносно подібних об'єктів-конкурентів на ринку. Вона виражається за допомогою комплексу показників (індикаторів). Щодо регіональної конкурентоспроможності, то вона характеризується об'єктивним комплексним показником, який представляє собою якість життя населення.

Сучасні економічні концепції по-різному трактують зміст поняття "конкурентоспроможність", рідко пов'язуючи її з регіоном. Міжнародні економічні організації звертають увагу на оцінку конкурентоспроможності економіки країни загалом. Для цього визначаються наступні фактори: загальна могутність країни (економічний потенціал); інтернаціоналізація (ступінь участі в міжнародній торгівлі та інвестиційних потоках); уряд (стимулююча роль держави); фінанси (функціонування ринку капіталів та якість фінансових послуг); інфраструктура (відповідність наявних ресурсів базовим потребам їх споживання); наука та технологія (інноваційний потенціал); люди (чисельність та якість трудових ресурсів). Результатом взаємодії цих факторів, особливостей господарсько-політичного середовища, організаційних здатностей та ефективності механізму функціонування економіки, її господарюючих суб'єктів є конкурентоспроможність економіки країни [6, с. 39].

Між регіонами та в середині їх має місце конкурентна боротьба, хоча відбувається вона, порівняно з мікро- та макрорівнями, в інших формах. Головним суб'єктом регіону є населення. Тому для визначення конкурентоспроможності регіону обираються критерії, які характеризують рівень та якість життя населення. Наприклад, країни ЄС конкурентоспроможність характеризують як "здатність компаній, галузей, регіонів і націй забезпе-

чувати порівняно високий рівень доходів та заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції". Тому можна погодитись з думкою, що поняття конкурентоспроможності регіону охоплює два керівні критерії: необхідність досягнення високого рівня життя населення та ефективність функціонування господарського механізму регіону.

Таким чином, під конкурентоспроможністю регіонального простору слід розуміти його здатність забезпечити високу якість життя населення, створити можливості для реалізації наявного просторового потенціалу, визначення його місця та ролі у національному просторі.

З метою забезпечення конкурентоспроможності регіону потрібно реалізувати заходи в таких напрямках: визначення орієнтирів стратегічного розвитку регіону загалом; аналіз ресурсного потенціалу та якості робочої сили й ринку праці; розробка концепції програми щодо активізації розвитку підприємництва; визначення переліку послуг (проектний сервіс), які можуть надаватися приватному бізнесу з боку органів державної влади та місцевого самоврядування; розвиток сучасного інституту державного та муніципального замовлень; вдосконалення механізмів регулювання діяльності фінансово-кредитних і фінансово-інвестиційних інститутів, а також нормативно-правової бази інвестиційної діяльності.

Конкурентоздатний розвиток регіону передбачає стимулювання реалізації потенціалу, використання сформованих переваг та зменшення або ліквідацію негативних властивостей відповідного простору. Позитивними результатами при цьому мають бути: пом'якшення та поступове вирішення соціальних проблем (підвищення рівня та якості життя, скорочення безробіття, соціальної диференціації); прискорення темпів соціально-економічного розвитку регіону, внаслідок чого — забезпечення зміцнення бюджету та розширення можливостей фінансування інвестиційних проектів; поліпшення показників динамічного розвитку міських і сільських населених пунктів; реструктуризація господарства відповідно до вимог екологічної безпеки; транспортне забезпечення всієї території країни, включення регіонів у транс'європейські транспортні коридори, формування лінійних систем розселення вздовж них; забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу та розв'язання екологічних проблем; формування і розвиток рекреаційних зон та їх включення в міжнародну систему.

В Європі загалом стимулювання підвищення конкурентоспроможності регіонів концентрується на інвестиціях у промислове виробництво та комунальну інфраструктуру, для здійснення чого, наприклад, в Німеччині протягом 1997—1999 рр. було виділено три категорії зон стимулювання: зони на нових землях, які мають найскладніші регіонально-структурні проблеми, де малі та середні підприємства отримували до 50% від сумарних інвестицій; зони на нових землях, для яких характерним є прогресивний розвиток, де максимальна ставка для малих та середніх підприємств була 43%; зони на західнонімецьких землях, які відрізняються слабшою структурою, де ставка інвестування малих та середніх підприємств становила 28% [5, с. 37—38].

Процесам залучення прямих іноземних інвестицій в Україні характерні регіональні відмінності.

Слід зазначити, що управління сталим просторовим

розвитком регіонів країни потребує врахування об'єктивно існуючих причин їх диференціації, що залежить від економічної ситуації в кожному з регіонів: чи виступає він регіоном-донором, депресивним (дотаційним) або рівноважним регіоном. Усунення виявлених проблем сприятиме підвищенню якості життя населення, забезпеченню ефективного функціонування основних сфер їхньої діяльності, здійсненню антикризових заходів щодо підтримки та відновлення ділової активності збиткових і низькоприбуткових підприємницьких структур, запобіганню екологічних зрушень в просторі.

Актуальність питання щодо стимулювання інвестиційної діяльності в системі управління сталим просторовим розвитком визначається рядом обставин:

— по-перше, на основі прийнятих в умовах вітчизняної перехідної економіки економічних регуляторів не вдається досягти стабільного зростання інвестиційного потенціалу регіонів, що хоча б мінімально гарантували належні темпи оновлення виробничого апарату;

— по-друге, умови інвестиційної діяльності в господарських комплексах регіонів зберігають її гіпертрофовану цільову спрямованість на сировинний, але не на високотехнологічний сектор;

— по-третє, процеси структурної перебудови регіональних господарств не завжди враховують пріоритетність активізації інвестиційного потенціалу виробництва, а зміни в корпоративному управлінні — завдання вдосконалення технологій інвестиційного потенціалу та аналізу. Зокрема, менеджмент корпорацій у багатьох випадках вважає за краще вкладати засоби не в інвестиції в основний капітал як пріоритет, а на цілі розширення комерційної діяльності та організаційного розвитку.

Вищезазначені проблеми багато в чому пов'язані з ігноруванням галузевих структурних та управлінських факторів, від залучення яких залежать інвестиційні можливості сталого просторового розвитку регіонів. Необхідно забезпечити якісне вдосконалення механізму взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами інвестиційної діяльності за такими напрямками: розробки пріоритетів, форм та методів здійснення загальнодержавної регіональної політики, в тому числі й інноваційної; пошуку методів перерозподілу інвестиційних потоків у бік високотехнологічних, а також переробних галузей із високою доданою вартістю; концентрації інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку регіонального господарства та "точках росту" економіки; створення необхідних організаційно-економічних умов в регіонах для максимально можливого використання власного інвестиційного потенціалу, а також залучення ресурсів стратегічних інвесторів.

Інвестиційна привабливість регіону представляє собою сукупність різноманітних об'єктивних ознак, засобів, можливостей та обмежень, які обумовлюють інтенсивність залучення інвестицій в основний капітал просторової системи. Інвестиційна привабливість регіону формується двома групами факторів: інвестиційним потенціалом регіону та інвестиційним ризиком [5, с. 14]. Вони поряд з трудовим, інноваційним, ресурсно-сировинним потенціалами, місткістю внутрішнього ринку та іншими факторами забезпечують конкурентні переваги відповідного регіонального простору.

Одним із завдань в реалізації Генеральної схеми планування території України є сприяння підвищенню рейтингу інвестиційної привабливості регіонів. Починаючи з 1999 року, фахівці Інституту реформ здійснюють

дослідження регіональних особливостей ведення бізнесу в Україні, результатом яких є інвестиційний рейтинг регіонів [3, с. 47].

Методику діагностики інвестиційної привабливості регіону розкрито у роботі [1, с. 10]. При його визначенні розглядаються найважливіші чинники прийняття інвестиційних рішень. Групування проводиться за такими критеріями: рівень економічного розвитку регіону; ринкова та фінансова інфраструктура; розвиток людських ресурсів; підприємництво та місцева влада. На основі результатів експертного опитування розроблено систему вагових коефіцієнтів для зведення часткових показників в інтегральний рейтинговий бал. Відповідно до визначеного рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України необхідно щорічно здійснювати зонування території країни, виділяючи відповідні категорії зон-реципієнтів (зону економічного сприяння, зону індустріального спаду та інші).

Сформована таким чином карта територій-реципієнтів становитиме основу для інвестиційного дотаційного забезпечення в ході реалізації державної політики сталого просторового розвитку регіонів. При цьому неодмінним є дотримання критерію збалансованої трансфертної політики, розробленого в Європі.

Взагалі аналіз проблеми підвищення інвестиційної привабливості регіонів дає змогу визначити ряд принципів умов, дотримання яких є досить актуальним з точки зору інвестиційного забезпечення сталого просторового розвитку регіонів [4, с. 85].

В умовах обмеження фінансових ресурсів набуває значення правильне прийняття інвестиційних рішень в якості рішень з приводу їх розміщення. Важливе місце при цьому належить процесам інвестиційного проектування. Адже річний бюджет, що не має опори в багаторічному плані, обмежує часовий горизонт мислення та планування інвестування.

Процес підготовки інвестиції тривалий, він вимагає великого обсягу витрат. Він включає в себе складання аналізів щодо реальності здійснення, створення концепції, придбання земельної ділянки, розробку документації, отримання дозволу на будівництво і т.д. При цьому необхідним є забезпечення фінансування інвестиції в довгостроковій перспективі. Враховуючи вищезазначене, перспективним для здійсненні інвестиційного проектування є багаторічний інвестиційний план. Він представляє собою процес прийняття рішень щодо вибору в довгостроковій перспективі таких стратегічних інвестицій, щоб ефекти (фінансові, соціальні, екологічні, інші), які досягатимуться завдяки їх реалізації, були максимально можливими. Багаторічний інвестиційний план визначає: прогноз доходів об'єктів місцевого самоврядування; необхідний обсяг поточних витрат та обслуговування, а також погашення взятих зобов'язань; передбачуваний обсяг боргу; обсяг необхідних для реалізації інвестицій.

Багаторічний інвестиційний план формується з переліку передбачених для реалізації інвестиційних завдань, зазначення їх обсягів та джерел фінансування за роками. Процес прийняття рішень щодо розробки та реалізації багаторічного інвестиційного плану теоретично можна автоматизувати, використовуючи при цьому методи оптимізації, що дозволить обрати кращі інвестиції при заданих обмеженнях фінансових ресурсів. Проте автоматизація є ризикованою, оскільки часто вигода від комунальних інвестицій (на відміну від біль-

шості комерційних інвестицій) складно вимірюється та порівнюється з користю від інших видів інвестицій. Наприклад, не легко порівняти користь, отриману від будівництва школи, з вигодою від будівництва нового моста. При цьому можна оцінити суспільну вигоду за допомогою методики аналізу суспільних витрат і вигод, що характеризується певною складністю, оскільки ряд отриманих ефектів може залишитись поза оцінкою. Тому в процесі прийняття рішень, що стосуються реалізації муніципальних інвестицій, застосовується оцінка за багатьма критеріями, на основі чого інвестиційні пропозиції піддаються оцінці за допомогою багатьох простих критеріїв.

Процес прийняття рішень щодо інвестування повинен складатися з трьох основних етапів. На першому етапі визначаються обсяги та рівень використання засобів, що в майбутньому будуть спрямовані на інвестування об'єктами місцевого самоврядування. Цей етап має два рівні реалізації, зокрема рівень поточних витрат та рівень доходів. Рівень поточних витрат повністю не врахований прогнозом майбутніх бюджетів, в його основу покладені екстраполяції даних бюджетів. Органи місцевого самоврядування в певних межах можуть приймати рішення про збільшення або, навпаки, зменшення на певний час засобів на поточні витрати, наприклад, призначити на комунальні послуги менше засобів, а спрямувати заощаджені кошти на інвестиції, які принесуть вигоду в майбутньому. Щодо реалізації рівня доходів аналогічно у області доходів об'єктами місцевого самоврядування приймається рішення, яким повинен бути рівень деяких надходжень (наприклад, від податків і зборів). Це рішення характеризується певним ступенем складності, оскільки нижчі податки (або пільги) і збори — це не лише зменшення фінансового навантаження на мешканців, полегшений процес залучення інвесторів, а й скорочення обсягів доходів.

На другому етапі прийняття рішень щодо інвестування визначається рівень заборгованості. При умові, коли відомий рівень майбутніх муніципальних фінансових коштів, які можна призначити на інвестиції, об'єкти місцевого самоврядування вирішують, який максимальний рівень заборгованості може бути оптимальним (враховуючи правові обмеження і вплив погашення кредитів на майбутні бюджети) та скільки засобів ззовні можна залучити.

На третьому етапі здійснюється вибір інвестицій. Зазначимо, що обираються такі інвестиції, коли вигода, досягнута завдяки їх реалізації, буде максимальною. Не можна забувати, що вигода може по-різному оцінюватися, оскільки вона пов'язана з ієрархією цілей, які місцева община для себе визначила.

Не завжди є правильним керуватися при виборі лише критерієм вигоди. В більшості випадків інвестиції, які приносять максимальну вигоду, є найдорожчими. Тому краще використовувати показник "суспільної вартості" досягнення питомої вигоди від реалізації інвестиції, можливості для цього дає використання показника вартісної ефективності, що виступає одним з методів економічного аналізу. Проте його застосування обмежується інвестиціями, що дають однаковий результат (зокрема, можливо порівняти між собою дві школи, але не можна порівняти будівництво школи і будівництво дороги).

Важливою складовою процесу інвестиційного планування є вибір інвестицій за рангами, адже не всі інвес-

тиції, запропоновані заявниками, зокрема мешканцями, відділами міської ради та управліннями, можуть бути внесені в план і реалізовані. Серед способів, що можуть бути застосовані для складання ранжованого переліку інвестицій, назвемо такі, як оцінка за критеріями, ранжування в межах групи інвестицій та концентрація засобів.

Оцінка за критеріями передбачає встановлення базової оцінки інвестиції шляхом присудження балів за дотримання певних критеріїв. Підсумовуючи бали, які встановлюються для кожного з критеріїв, одержуємо загальну оцінку інвестиції, що стає базою для складання переліку інвестицій за рангами. Часто для спрощення використовуються величини значимості кожного з критеріїв. Другий спосіб здійснення ранжування інвестицій передбачає попередній розподіл засобів на окремі сфери (освіту, дороги, екологію і т.д.), після чого уточнюється ранжирування в межах кожної із сфер.

На всіх етапах інвестиційного процесу, починаючи з підготовчої фази проекту і завершуючи фазою його експлуатації, необхідно отримати консенсус в питаннях інвестиційної політики самоврядування. По суті, тільки багаторічний інвестиційний план достатньою мірою формує інвестиційну політику влади і може стати платформою для суспільних дискусій щодо пріоритетів розвитку міста.

Органи місцевого самоврядування, що мають у своєму розпорядженні багаторічні інвестиційні плани, стають надійними партнерами банків і фінансових установ, що сприяє легшому доступу до зовнішнього фінансування інвестицій. Крім того, багаторічний інвестиційний план є дієвим інструментом контролю інвестиційних витрат органів самоврядування, інтегрованим з багаторічними фінансовими прогнозами, під моніторингом яких перебуває кредитоспроможність органу місцевого самоврядування. Це сприяє оптимальному використанню наявних засобів на комунальні інвестиції і модифікації поточних витрат, які залежать від місцевих податків і зборів.

При аналізі окремих джерел бюджетних доходів органу місцевого самоврядування для оцінки його кредитоспроможності досліджуються структура цих доходів, їх стабільність і тенденції зростання впродовж декількох років. Основними внутрішніми джерелами виступають субвенції і дотації, місцеві податки і збори, відрахування податків державного бюджету, а також прибуток від майна органу місцевого самоврядування. Тільки прибуток від майна та місцеві податки і збори є результатом муніципальної політики, хоча фактичний рівень багатьох ставок перебуває в межах встановлених законом обмежень.

Важливим етапом фінансового аналізу є порівняння "вільних засобів на інвестиції" з фактичною інвестиційною програмою органу місцевого самоврядування. Одержана внаслідок такого порівняння сума визначає фінансовий стан органу місцевого самоврядування після реалізації інвестиційної програми впродовж подальших років. Ця величина може свідчити про потребу в зовнішньому фінансуванні, необхідному для проведення запланованих інвестицій. Тільки такий підхід сприяє правильному оцінюванню фінансового стану органу місцевого самоврядування до етапу прийняття рішення про отримання подальших зобов'язань.

При умові інтеграції України до європейської спільноти фінансування структурних перетворень у регіонах можливе за рахунок Європейського фонду регі-

онального розвитку. Пошук ефективних форм кооперації країн в межах Європейського Союзу включає так звану "функцію сумісності" [2, с. 29] за різними чинниками. З метою надання фінансових ресурсів найвідсталішим регіонам країн — членів Європейського Союзу розроблена єдина система Класифікації — NUTS. Така класифікація має на меті визначення різного рівня розвитку регіонів, в тому числі слаборозвинутих, які в першу чергу можуть бути претендентами на отримання фінансової допомоги.

ВИСНОВКИ

Забезпеченню єдиного рівня якості життя слугує стимулювання процесів сталого просторового розвитку регіону. Важливим засобом подолання регіональних відмінностей покликане стати підвищення конкурентоспроможності регіону, що забезпечує високу якість життя населення, створює можливості реалізації наявного просторового потенціалу, визначає його місце та роль у національному просторі.

Особливе місце в забезпеченні конкурентоспроможності регіонального простору належить інвестиційній діяльності та підвищенню інвестиційної привабливості регіону. Інвестиційний план включає прогноз доходів об'єктів місцевого самоврядування; необхідний обсяг поточних витрат, погашення взятих зобов'язань; передбачуваний обсяг боргу; залучення необхідних інвестицій. Він формується двома групами факторів: інвестиційним потенціалом регіону та інвестиційним ризиком. Інвестиційна привабливість просторової системи представляє собою сукупність різноманітних об'єктивних ознак, засобів, можливостей та обмежень, які обумовлюють інтенсивність залучення інвестицій в її основний капітал.

Література:

1. Асаул А.М., Павліха Н.В. Вдосконалення методу багатовимірної статистичної оцінки для діагностики інвестиційної привабливості регіонів // Вісник Академії економічних наук України. — 2004. — № 1 (5). — С. 9—15.
2. Бойко Е.И., Долишний М. И., Петрович И.М. и др. Социально-экономический потенциал региона. — К.: Наукова думка, 2003. — 218 с.
3. Дацишин М.Б. Інструменти інвестиційної політики на місцевому рівні та рейтингова оцінка регіонів України // Регіони України: їх можливості та перспективи розвитку. Матеріали третього Пленуму Співки економістів України та економічного форуму / Під заг. Ред. В.В. Оскольського. — К., 2004. — 119 с.
4. Павлюк А.П. Проблема міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій: досвід України та країн Європейського Союзу // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України (Збірник наукових праць). Випуск 5 (XLIII) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Ред. — кол.: відп. ред. академік НАН України М.І. Долішній. — Ч. III. — Львів, 2003. — 372 с. — С. 84—91.
5. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / За ред. С.Максименка. — К.: Логос, 2000. — 72 с.
6. Чумаченко М.Г. Проблеми регіонального управління в Україні // Регіональна економіка. — 2005. — № 1—2. — С. 39.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2009 р.